

FRI-229-1-LLSHP(S)-04

THE TRAVEL NOTES OF YURIY VENELIN ON THE GREBENTSI NATIONAL COSTUMES IN REGION OF SILISTRA²²

Snezhanka Gencheva – PhD student

Institute of Ethnology and Folklore Studies with Ethnographic Museum –
Bulgarian Academy of Sciences
E-mail: sngengeva@yahoo.com

Abstract: *The article presents Yuriy Venelin's travel notes on Silistra and its region, made during his expedition in 1830. The emphasis is on the women's costume of the old local population in the city and its surroundings, which he observed directly at the time of its active use in everyday life. Particularly valuable is the detailed description of the headscarves and the crested skufia as its most noticeable elements, the latter of which in our known publications has been presented by the researchers from other people's accounts. Venelin describes the women's costume headwear as having a Martian appearance and marked resemblance to a Roman helmet. The vivid association evoked on the spot with the ancient Durostorum, supports the thesis expressed elsewhere by the author of this article, that: 1) the crested skufia has for its origin the Roman helmet; 2) as an element of female headwear, it is a sign of connection with Rome and 3) the grebentsi are descendants of a Romanized indigenous population associated with the XI Claudian Legion that resided here.*

Keywords: *Yuriy Venelin; national costume; grebentsi; Silistra; Durostorum; XI Claudius Legion, Romanization.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Експедицията на Юрий Венелин²³ по българските земи е планирана и финансирана от Руската императорска академия на науките. На 8 април 1830 г. Венелин отпътува от Москва. Маршрутът му минава през Харков и Одеса, а на връщане включва пет месеца работа в Букурещ, където – в града и околностите му, живеят хиляди българи. През цялото време той си води дневник с пътни бележки. Части от тях са включени в писмата му до Погодин от този период (Барсуков 1890: 134–157) и са публикувани по-късно (Безсонов 1856; Венелин 1986: 156–174). На съвременен руски са обнародвани неотдавна (Венелин 2000). Предлаганите тук цитати са авторски превод по цифровизираните копия на оригиналите (Венелин 1830; Венелин 1830a)²⁴.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Записките от България са в две тетрадки с типичния руски формат (по-широки, отколкото високи). Първата съдържа 113 архивно номерирани листа, повечето от които са плътно изписани, и има характер на дневник от 3 април 1830 г. до пристигането на Венелин в Букурещ на 27 септември и първите дни там. Втората тетрадка е с 96 архивно номерирани листа, голяма част от които са празни: изглеждат така, като че ли изследователят е отбелязал неща, които са го впечатлили, както и лаконични сведения за разни селища, райони и теми, и веднага след това е оставил място, за да развие и запише в по-спокойна обстановка мислите си, свързани с тях.

Към България той пътува с кораб. На 4 юли слиза във Варна, а на 22 напуска града и през Каварна, Балчик, Траяновия вал, Бабадаг, Хърсово продължава на левия бряг на Дунав до карантинната станция *Пянетр*, където пристига на 4 август вече с усещането, че се разболява. На другия ден се отправя на юг. За 6 август отбелязва: „в *Калараш* и *Силистрия*“.

²² Докладът е представен пред секция „Езикознание, литературознание, история и философия“ на 63-тата научна конференция на Русенския университет „Ангел Кънчев“ и Съюза на учените-Русе на 18 октомври 2024 година с оригинално заглавие на български език: ПЪТНИТЕ БЕЛЕЖКИ НА ЮРИЙ ВЕНЕЛИН ЗА НОСИЯТА НА ГРЕБЕНЦИТЕ В СИЛИСТРЕНСКО.

²³ Повече за него вж. напр. Пантев 1999: 63.

²⁴ Съхраняват се в ръкописния отдел на Руската държавна библиотека, ф. 49, к. 5, а. е. 139а и 139б.

На следващия ред: „Прекарах в Силистрия 7 седмици (:история на пребиваването)“. Веднага след това: „25 септември, четвъртък, тръгнах за Букурещ“ (Венелин 1830а: л. 77). При пристигането в Силистра той е с висока температура и треска, а престоят му тук в голямата си част е борба с болестта²⁵ и историята на пребиваването му липсва в дневника. Докато се лекува и възстановява обаче, той записва както лични впечатления от града, околностите му и хората, които го населяват, така и сведения за цяла България, почерпени от разговорите с тях.

Според неговите наблюдения *Силистра е повече крепост, отколкото град* (Венелин 1830а: л. 17). По време на пребиваването на Венелин районът на Силистра е под руско управление, в града почти няма турци, а българите са от различни краища: от Търновско, Габровско, Дряново, от Тракия и Македония – млади, енергични хора, които се препитават основно със занаяти и търговия на дребно. Споменава гръцкия архиепiscop и неговия клир, но и липсата в селата на попове, а често и на църкви.

Важни за демографското състояние на Силистренския край са отбелязаните кратки сведения за близките селища (Венелин 1830а: л. 19):

„Калипетро, Алмалия, Ветрена, Среберна, Попина, Кайнарджии²⁶ са села около Силистрия, обитавани от българи. Вайдомир²⁷ – от молдовани, Казимир²⁸ – повече от турци. В Кайнарджии са се преселили много българи от Голица и нейните околности недалеч от Месемврия (Несебър на български). Един от голицийските жители ми каза, че в тази страна гърците са само по градовете, а в селата повечето хора са българи. Липница²⁹ е отчасти населена с молдовани³⁰. Гавран³¹ – с българи“.

Пространството под тази записка, както и следващите седем страници (л. 19гр–22гр) са празни, а в началото на л. 23 започват бележките за Русе и неговия регион.

Особено ценни са сведенията за гребенската носия, тъй като, изглежда, само Венелин оставя описание, при това подробно, на скуфията и женското забраждане по лично наблюдение³² във времето на естествената им употреба в ежедневието (Венелин 1830а: л. 14–14гр):

„Около Силистрия, пише той, [жените] носят особен род покритие за главата. На върха на главата има пластинка, широка три пръста, извита на кръг и обвита с бяло, но нашият по краищата с проста или с цветна везба, платно. В средата на този обръч е вставен неправилен полукръг, приличащ на петлов гребен – подобно на шлемовете на римските войници, който също е обвит с платно. Той и обръчът съставят единно цяло, наричано скуфия³³. Обикновено положението на гребена или на шлема³⁴ изглежда с лек наклон³⁵ и придава на жената някакси марциален³⁶ вид. Случи ми се да видя група вървящи жени с такова покритие на главата: волната стъпка, изправените глави и единообразието

²⁵ Дали под влияние на треската или като предизвикана фантазия, но на няколко страници той представя реалистично видение на себе си като пристигащ и пребиваващ в някогашния Дуросторум, пресъздавайки минаването през портите, разговора със стражите, устройството на римския кастел и пр.

²⁶ Това са силистренските села Калипетрово, Алмалий (днес в Румъния), Ветрен, Сребърна, Попина.

²⁷ Айдемир, Силистренско.

²⁸ Казимир, Силистренско.

²⁹ Силистренско село, днес на румънска територия.

³⁰ От други източници е известно, че Липница е новозаселена около 1822–1825 г. от българи от Одринско, изселили се по-рано в Бесарабия (Chilingirov 1917: 192; Arnaudov 1923: 36). Това дава основание да се приеме, че „молдовани“ местното население тогава нарича българите – реемигранти от този район и че такива вероятно са и жителите на Айдемир по онова време.

³¹ Възможно е да става дума за разположеното до Попина с. Гарван, но населено място с такова име съществува по онова време и в съседство с Липница – днешното румънско село Карван.

³² Останалите описания са по разкази на други хора, вж. Михайлова 1974; Генчева 2023.

³³ Подчертаването е на Венелин.

³⁴ Венелин използва на това място думата *каска*, с която назовава и римския воински шлем.

³⁵ Този наклон се вижда най-добре във възстановката, представена на обложката на сб. „Добруджа“ 1974, както и у Михайлова 1974: 211, обр. 4.

³⁶ Военен, воински – от лат. *marcialis*, което произхожда от названието на бога на войната Марс.

(: l'uniformite) на шлемовете, както и останалото одяние, изглеждаха някак военно. Под споменатия обръч и малко над челото главата е обхваната в кръг с друг такъв, широк два-три пръста и направен обикновено от извезано платно, което е сгънато два-три пъти; неговите краища, след като са захванати един за друг отзад на главата с карфици, се спускат надолу. Този обръч се нарича превезка. Накрая, дълго платно с извезани краища, на ширина колкото пешкир, се спуска от задната страна на главата над ухото до под брадичката и оттам се издига, като покрива другото ухо, стига до горната част на тила, където двата края са закрепени с игли и оставени да се спускат по гърба. Това е мисал. Ризата е с широки ръкави, доста дълга; тя се нарича риза. Вместо горна пола или сукман – пицима[л] от вълнен или друг вид плат. Престилката или фартукът, по селски – запонът³⁷, българките го наричат престелка, престилка. Българките носят три-четири пръста широки вълнени пояси, много хубава изработка, наричат се опас. Накрая – върхно, топло, обикновено късо над коленете палто жупан, джюпай³⁸.”

Казано по друг начин, Венелин описва: 1) забраждане с месал под брада, чийто краища обаче, след като се кръстосат, се издигат над ушите до темето, където след закрепване падат свободно назад по гърба³⁹; 2) превезка⁴⁰: тясна, направена от сгънат плат, лента с везбена украса, която обхваща главата, а краищата ѝ падат на тила; и 3) скуфията с нейния впечатляващ гребен. Редът и начинът, по който са представени, позволява да се допусне, че средата на месала се намира върху задната част на основата на скуфията, а самото забраждане я придържа сигурно към главата и дава възможност за смела, уверена походка. Ако сравним неговите записки с възстановката, направена от И. Блъсков по разкази на други хора (Блъсков 1875: 3–4; Генчева 2022: 84), ще забележим съществени разлики:

Таблица 1. Елементи на носията

Елемент	В описанието на Венелин, 1830 г.	Във възстановката на Блъсков, 1875 г.
Скуфия	Гребен, покрит с платно; основен обръч, покрит с бяло извезано платно.	Гребен, покрит с червено сукно; за обръча не е посочен цвят, но на литографията изглежда като гребена.
Превезка	Тясна извезана ивица от плат.	Вместо нея – наниз от монети.
Основно забраждане	Под брада с месал, чийто краища са богато извезани.	Не се забелязва на литографията, липсва в описанието.

³⁷ В оригинала са използвани последователно руските думи *передник*, *фартук*, *запон*, чието значение е ‘престилка’.

³⁸ Вер. става дума за т. нар. *джубе*.

³⁹ Двойното чумберено забраждане, видно в сб. „Добруджа“ (Михайлова 1974: 212), наподобява технологично описаното от Венелин; различни са формата, размерът, броят и украсата на платната, от които се състои. М. Велева показва скуфията с пришита към нея платнена торбичка за прибиране на плитките, а забраждането – под брада с прегъната по диагонал квадратна кърпа (Велева 1963: 79–81).

⁴⁰ Никое от по-късните представяния на носията не споменава превезката. Вместо нея се явява наниз от монети (Велева 1963: 81), наречен *редъ*, чието описание сочи възможния му произход от превезката: *‘ивичка плат [подчертаването мое – Сн. Г.], обшита със застъпени сребърни или златни монетки’* (Михайлова 1974: 212).

Риза	С широки извезани ръкави.	С широки извезани ръкави, стегнати на китката с тесен маншет.
Пояс	Тесен, дълъг, вълнен, извезан – опас.	Не е назован, но е показан по същия начин.

Тези различия може да се дължат на обстоятелството, че възстановката на Блъсков представя носията на невяста, а описанието на Венелин – ежедневно облекло на местни жени изобщо. Не е изключено обаче те да отразяват развитието на тази носия, а при възстановката само да е добавена скуфията, изработена по описание.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Отбелязаното от Венелин впечатление за марцианен вид на женската носия на населението около Силистра и направената асоциативна връзка между нейната гребенеста скуфия и шлема на римските войни подкрепят допускането (Генчева 2018: 52–53), че: 1) скуфията с гребен има за първообраз именно римския шлем; 2) като елемент на женското забраждане тя е знак за връзка с Рим и 3) гребенците са потомци на ромеизирано местно население, свързано с пребивавалия тук XI Клавдиев легион.

REFERENCES

- Arnaudov, M. (1923). Northern Dobrudzha. In: *The Collection*, 35, Sofia: BAS (**Оригинално заглавие:** Арnaudов, М. Северна Добруджа. Етнографски наблюдения и народни песни. В: СбНУ, 35, София: БАН).
- Barsukov, N. (1890). *Life and Works of M. P. Pogodin*. V. 3. St. Petersburg. (**Оригинално заглавие:** Барсуков, Н., 1890. *Жизнь и труды М. П. Погодина*. Кн. 3. С. Петербург.)
- Bezsonov, P. (1856). Some Features of the Journey of Y. I. Venelin to Bulgaria. *Moskvityanin*, 3(10), 95–134. (**Оригинално заглавие:** Безсонов, П., 1856. Некоторые черты путешествия Ю. И. Венелина в Болгарию. *Москвитянин*, 3(10), 95–134.)
- Blaskov, I. R. (1875). Grebentsi. In: *A Garden*. Vol. 3. Viena. (**Оригинално заглавие:** Блъсков, Ил. Р., 1876. Гребенци. В: *Градинка*. Кн. 3. Виена.)
- Chilingirov, S. (1917). *Dobruja and our Revival*. Sofia: Dobruja People's Aid Fund. (**Оригинално заглавие:** Чилингиров, С., 1917. *Добруджа и нашето Възраждане*. София: Народоспомагателен фонд Добруджа.)
- Gencheva, S. (2018). *Knights and Ionatsi. The Ioanites*. Silistra: Izsledovatel'ski Proekti. (**Оригинално заглавие:** Генчева, С., 2018. Рицари и юнаци. Йоанитите. Силистра: Изследователски проекти.)
- Gencheva, S. (2022). The Costumes of the Grebentsi of Silistra Region according to Photos, Publications and Notes from 1785–1923. In: *Proceedings of University of Ruse*, 61, book 11.1., 82–86.
- Mihailova, G. (1974). Clothing. In: *Dobruja. Ethnographic, folklore and linguistic studies*. Sofia: BAS, 207–248. (**Оригинално заглавие:** Михайлова, Г., 1974. Облекло. В: *Добруджа. Етнографски, фолклорни и езикови проучвания*. София: БАН, 207–248.)
- Pantev, A., B. Georgiev. (1999). *The 100 most influential foreigners in Bulgarian history*. Sofia: Reporter. (**Оригинално заглавие:** Пантев, А., Б. Георгиев, 1999. *100-те най-влиятелни чужденци в българската история*. София: Репортер.)
- Veleva, M. (1963). The Bulgarian double-apron costume. Sofia: BAS. (**Оригинално заглавие:** Велева, М., 1963. Българската двупрестилчена носия. София: БАН.)
- Venelin, Y. (1986). The Bulgarian Lands through the Eyes of Yuriy Venelin. Transl. M. Kozuharova. In: Kozuharova, M., ed. *Russian Travelogues for the Bulgarian Lands XVII–XIX centuries*. Sofia: Patriotic Front, 154–174. (**Оригинално заглавие:** Венелин, Ю. 1986.

Българските земи през погледа на Юрий Венелин. Прев. М. Кожухарова. В: Кожухарова, М., ред. *Руски пътеписи за българските земи XVII–XIX в.* София: Отечествен фронт, 154–174.)

Venelin, Y. (2000). Travel Notes. In: *Notes of the Manuscript Department*, 51. Moscow: Pushkin House, 197–250. (**Оригинално заглавие:** Венелин, Ю., 2000. Путевые записки. В: *Записки отдела рукописей*, 51. Москва: Пушкинский дом, 197–250.)